

SOTASAALISTA JA KIRJAVARKAUKSIA

Ruotsalainen tietokirjailija **Anders Rydell** on otiskoinut kirjansa *Kirjavarkaat. Natsi-Saksa kirjoitetun kulttuurin tuhoajana* (Gummerus 2016) yhden luvun havainnollisesti: ”Juutalaistutkimuksia ilman juutalaisia”. Juutalaista kirjallisuutta otettiin talteen, mutta ihmisiä kuljetettiin tuhoaviksi. Rydellin kirja on erinomainen kuvaus viime maailmansodan unohdetuista tapahtumista, kun Saksa pyrki laajenemaan myös ideologisesti.

Rydell kiertää nykyhetken Eurooppaa ja tutkii tapahtumia, joissa natsijohtajat yrittivät kilvan rakentaa ideologiaa valtakuntansa perustaksi. Näihin toimenpiteisiin kuuluivat Euroopan eri kaupunkien juutalaisväestön eristäminen, kuljetukset ja tuhoaminen. Samalla ryöstettiin tai hävitettiin yhteisöjen ja asukkaiden omaisuus ja kirjat. Kaupunkeja olivat mm. Pariisi, Amsterdam, Praha, Kiova, Vilna, Rooma ja Thessaloniki. Ryöstöjen kohteeksi joutuivat myös vapaamuurarit, sosialistit, kommunistit ja muut ideologiset vastustajat.

SS-johtaja **Heinrich Himmler** ja kansallissosialistien pääideologi **Alfred Rosenberg** halusivat kumpikin hallita Euroopan kirjallista kulttuuria. Himmler rakensi ryöstöillään jättimäistä valtion vihollisten kirjakokoelmaa. Rosenbergin oli vielä korkealentoisempi. Hänen kansallissosialistisen koulujärjestelmänsä piirissä kasvatettaisiin kolmannen valtakunnan eliittiä ja tutkimusten avulla myöhemmin oikeutettaisiin juutalaisväestön tuhoaminen. Hohe Schulen alaisuuteen kaavailtujen lukuisien instituuttien oli määrä avautua sen jälkeen, kun Saksa oli voittanut sodan, samoin Chiemseen rannalle Baijeriin suunniteltu korkeakoulu. Suurten tutkimuspanosten oli määrä toteutua, kun natsihallinnon ideologisilta vihollisilta varastettu materiaali oli saatu kunnolla tarkastettua ja arvioitua. Frankfurtissa Rothschild-suvun omistamaan palatsiin avattu ”Juutalaiskysymyksen tutkimuksen instituutti” oli näistä instituuteista ainoa, joka toimi sodan aikana.

Kymmeniä miljoonia kirjoja katosi ryöstöope-

raatioissa, jotka ulottuivat Atlantin rannikolta aina Mustallemerelle saakka. Sodan lopulla laajamittaista ryöstötoimintaa harjoitti myös Neuvostoliitto. Se haki korvausta Saksan aiheuttamille tuhoille ja sai haltuunsa mm. Pariisin Turgenev-kirjaston laajan venäläisen kirjallisuuden kokoelman, joka oli alkuaan venäläisten emigranttien kokoama. Sodan jälkeen ainoastaan murto-osa natsien ryöstämistä kirjoista palautui omistajilleen ja kaikkein eniten kärsivät yksityiset kirjanomistajat. Esimerkiksi Ranskaan palautui 320 000 kirjaa arviolta 1,7 miljoonasta ryöstetystä teoksesta. Yksittäisten kirjojen, kirjastojen ja arkistojen restituuio eli palautus alkuperäisille omistajilleen on ”salapoliisityötä” ja varsinkin Venäjälle arka poliittinen kysymys.

Sotasaalisesineistöä kerättiin myös Suomesta. **Hannu Takala** kertoo kirjassaan *Puna-armeijan sotasaalis* (SKS 2017) Karjalan kulttuuriomaisuuden ryöstöstä vuosina 1939–41. Puna-armeijan harjoittama sotasaalisineiden keruu alkoi Suomelta talvisodan päättäneessä rauhansopimuksessa saaduilla alueilla jo keväällä 1940. Viimeistään kesällä 1940 varsinaiset sotasaalisvarastot olivat niin valmiita, että niistä saatettiin etsiä arvokasta omaisuutta museoiden kokoelmiin. Varastoihin kerätyn esineistön määrä vaihteli muutamista yksittäisistä esineistä satoihin tuhansiin. Erillisenä sotasaalis-tavarana neuvostoliittolaiset käsittelivät mm. taideteoksia ja kirjoja.

KRIISIALUEIDEN KULTTUURIESINEISTÖ

Kulttuuriperinnön suojelua varten on solmittu toisen maailmansodan jälkeen useita sopimuksia, joista vuonna 1954 allekirjoitettu Haagin sopimus on kattavin. Suomen valtio ratifioi sen vuonna 1994. Sopimuksessa käsitellään kulttuuriomaisuuden suojelua aseellisten konfliktien ja miehitystilanteiden aikana eri näkökulmista. Haagin sopimuksen rinnalle syntyi UNESCon yleissopimus. Lisäksi on tehty valtioiden välisiä sopimuksia. Tuoreimmatkaan sopimukset eivät ole kyenneet estämään aseellisten konfliktien aikaisia kulttuurisia tuhoja, joista pahimpia on aiheutettu viime vuosina Syyriassa, Libyassa ja Irakissa.

ISIS tuhosi tarkoituksella Palmyran muinais-kaupunkia vuonna 2015. Kesäkuussa 2015 Suomen tulli otti lähempään tutkimukseen 1400-luvun ke-

raamisen laatan, joka oletettiin olevan ISISin Palmyrasta ryöväämä. Tieto takavarikosta pääsi kansainvälisiin otsikoihin. Utinen osoittautui lopulta vääräksi hälytykseksi. Tapaus herätti silti kysymyksen, onko Suomi osa kulttuuriperinnön laittoman kaupan verkostojäseniä.

Kriisialueiden museoista, arkistoista ja arkeologisista kohteista ryöstetään ja salakuljetetaan kulttuuriesineistöä kansainvälisille markkinoille. Koskeeko tämä ongelma lainkaan suomalaisia? Kuinka tutkijoiden pitäisi suhtautua sellaisiin muinaisesineisiin ja taideteoksiin, joiden alkuperä on epäselvä? Helsingin yliopisto järjesti Kansallismuseossa kesäkuussa aiheesta kansainvälisen symposiumin *Working with Cultural Objects and Manuscripts: Provenance, Legality, and Responsible Stewardship*. Suomalaiset ja ulkomaiset asiantuntijat keskustelivat kulttuuriperinnöllä käydystä laittomasta kaupasta. Tilaisuutta tukivat Kansainvälisen museoneuvoston Suomen komitea (ICOM-Finland), Kansallismuseo, Suomen UNESCO-toimikunta ja Suomen Lähi-idän instituutti (FIME).

Symposium aloittaa hankkeen, jossa laaditaan suositus kulttuuriperinnön alkuperästä sekä eettiset periaatteet suomalaiselle tutkijoille. Hanke myös kokoaa avoimen tietopakettin, jonka pohjalta alan eri toimijat pystyvät tekemään perusteltuja päätöksiä kulttuuriperinnön omistajuuteen liittyvissä asioissa.

NÄKEMYKSIÄ TUTKIMUSTIEDON HYÖDYNTÄMISESTÄ

Informaatioteknologian tiedekunta selvitti ensimmäistä kertaa Jyväskylän yliopiston henkilökunnan näkemyksiä ja kokemuksia tutkimustiedon yhteiskunnallisesta hyödyntämisestä. Tutkijoiden kokemukset olivat pääasiassa positiivisia.

Tekesin rahoittaman Accelerator Chain -hankkeen raportti kokoaa yhteen tutkijoiden kertomia kokemuksia tutkimustulosten yhteiskunnallisen hyödyntämisen onnistumisista ja haasteista. Monella oli hyviä kokemuksia esimerkiksi työskentelystä tiedotusvälineiden kanssa. Yleisin näkemys oli, että tutkimustuloksia voi parhaiten hyödyntää akateeminen yhteisö tai julkinen sektori. Tärkeimmäksi asiaksi koettiin verkostoituminen yliopiston ulkopuolisten tahojen kanssa ja akateemisen maailman sisällä.

Haasteeksi nähtiin puolestaan päättäjien ja yhteiskunnan kanssa tehty yhteistyö, koska koettiin, että päättäjät eivät osaa tai halua hyödyntää tutkimustietoa täysmittaisesti päätöksenteon tukena. Vastaajat kertoivat, että perustutkimuksella ei aina nähdä olevan arvoa yhteiskunnallisesti, vaikka siihen pohjautuu kaikki uusi tieto. Myös rahoituksen ja resurssien puute on merkittävä haaste tutkimuksen yhteiskunnallisessa hyödyntämisessä. Projektituontoinen rahoitus estää jatkuvuuden, jota tarvittaisiin tutkimuksen ja yhteiskunnallisen dialogin mahdollistamiseen.

Yhteistyökumppaniksi tutkimustulosten yhteiskunnalliseen hyödyntämiseen kaivattiin sellaista yhteiskunnallista toimijaa, jolla on oman alan suunnitteluvastuuta. Tärkeinä yhteistyökumppaneina pidettiin myös eri alojen erikokoisia yrityksiä. Yliopiston toivottiin antavan apua yhteistyökontaktien löytymiseen ja erityisesti innovaatiopalveluiden tulee vastaajien mielestä olla hyvin verkostoituneita julkiselle sektorille ja yritysmaailmaan, jotta syntyneiden innovaatioiden jalkauttamiselle olisi selkeä väylä. Moni kaipasi myös hyviä kontakteja medioihin ja markkinointiapua.

Uusi tieto ja osaaminen yliopistosta yhteiskuntaan – Henkilöstökyselyn tulokset: <https://www.jyu.fi/it/tutkimus/infjulk37>

OSAAMISVIRRRAN SUUNTA

Suomi menettää päteviä tutkijoita kiihtyvässä tahdissa. Osaamistase on selvästi miinuksella. Professoriliiton ja Tieteentekijöiden liiton kevätseminaarin aiheena oli ”Brain exit? Osaamisvaihtotase tasapainoon”. Liitot katsovat, että yliopisto- ja tutkimusrahoituksen kaventuminen on luonut näköalattomuutta ja vaikuttanut ilmapiiriin. Monilla lähtöajatus on muuttunut lähtöpäätökseksi.

Järjestöjen *Acatiimi*-lehdessä (3/2017) on Kai Lindströmin ja Timo Kolun artikkeli, jossa esitettyjen ennen julkaisemattomien tilastojen mukaan vuosien 2005–15 aikana maasta lähti 3 124 tutkijakoulutettua ja tänne tuli 1 963, nettomaahanmuutto oli siis –1 161. Suomi menettää osajia etenkin niin sanottuihin vahvoihin tiedemaihin, kuten Yhdysvaltoihin, Britanniaan, Ruotsiin ja Saksaan. Myös Norja on kasvattanut suosioitaan viime vuosina. Kirjoittajien mielestä ”Väihättelyn sijaan tarvitaan kunnollista keskustelua

aivovuodon syistä ja siitä, miten muuttovirran suuntaa voitaisiin kääntää”.

Professoriliiton puheenjohtaja **Kaarle Häme-ri**, joka aloittaa Helsingin yliopiston kanslerina syksyllä, totesi seminaarissa, että Suomi tarvitsee nyt menestystarinoita tänne rekrytoiduista huippuosaajista, ja tämä on mahdollista ainoastaan sat-sauksilla laadukkaisiin tutkimusympäristöihin.

KOHTI AVOINTA JULKAISEMISTA

Suomen Akatemian hallitus on päättänyt edistää avointa julkaisemista edellyttämällä, että kaikki Akatemian rahoituksella tuotetut vertaisarvioidut artikkelit julkaistaan jatkossa avoimissa julkaisukanavissa. Avoin julkaiseminen voidaan toteuttaa sekä vihreällä mallilla eli rinnakkaistallentamalla julkaisu oman tutkimusorganisaation tai muun luotettavan tahon julkaisutietokantaan että kultaisella mallilla eli julkaisemalla avoimesti toimivassa tiedejulkaisussa. Kultaisella mallilla julkaisemiseen voi käyttää Akatemian myöntämää rahoitusta tutkimuskuluina.

Myös niin sanotun hybridimallisen julkaisun kuluja on mahdollista kattaa tutkimusrahoituksella. Hybridimallissa avoimuuteen etsitään ratkaisu neuvottelemalla kustantajan kanssa erikseen oman artikkelin avaamisesta. Suomen Akademia korostaa kuitenkin, että hybridijulkaiseminen on vain välivaiheen ratkaisu ja osa siirtymäkautta matkalla täysin avoimeen julkaisemiseen. Kaikki tiedejulkaisut eivät vielä tarjoa lähtökohtaisesti tai riittävän kattavasti avointa julkaisumahdollisuutta. Siksi Akademia on katsonut, että nykyisessä tilanteessa kultaisen ja vihreän mallin rinnalla myös hybridimallisen avoimen julkaisukanavan kuluihin voi Akatemialta nyt hakea rahoitusta. Akademia seuraa tiiviisti tulevina vuosina avoimen julkaisemisen kehitystä ja kustannuksia. Linjauksia tarkennetaan sitä mukaa, kun toimintatavat edistyvät ja julkaisukäytännöt kehittyvät.

Avoin tiede ja tutkimus on kansainvälisesti ajankohtainen aihe. Euroopassa on yleisesti asetettu lähivuosien tavoitteeksi saada tiedeyhteisöjen julkaisut kattavasti avoimiksi. Ratkaisuja etsitään ja erilaisia malleja rakennetaan tiivistyvään tahtiin tutkimuksen ja julkaisemisen kustannus- ja rahoitusrakenteen sekä julkaisumallien kehittä- miseksi kohti täysin avointa julkaisemista.

JULKEA!

Tiedejulkaisemisen kehittämishanke Julkea! astui julkaisuuteen Kaupunkitutkimuksen päivien yhteydessä Helsingissä. Julkea! etsii tapoja uudistaa tiedejulkaisemisen käytäntöjä. Liikkeelle panevana voimana on kolme samoilla tutkimuskentillä vaikuttavaa tieteellistä seuraa. Hanke on Alue- ja ympäristötutkimuksen seuran, Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seuran sekä Suomen Maantieteellinen Seuran yhteishanke, jonka tavoitteena on tiivistää lähialojen seurojen välistä yhteistyötä, luoda ja vahvistaa yhteyksiä tiede- ja ammattiyhteisöjen ja tieteellisten seurojen välillä sekä löytää ja kehittää uudenlaisia tiedejulkaisemisen käytäntöjä ja tieteellisiä keskusteluareenoja.

Työn alla on muun muassa ajankohtaisen tutkimuksen vuorovaikutteiseen ja monipuoliseen esiin tuomiseen soveltuva verkkojulkaisualusta, jolla tutkijat ja ammattilaiset saavat äänensä kuuluviin. Hanketta johtaa akatemiatutkija **Kirsi Paulliina Kallio** ja koordinoi tutkija **Pieta Hyvärinen** Tampereen yliopistosta. Julkea!-hanke on kaksivuotinen (2017–18) ja sitä rahoittaa Koneen säätiö.

Julkea! (www.julkea.fi) on luonteeltaan kokeileva ja avoin. Hanke muotoutuu vuorovaikutuksessa tiedeyhteisöjen kanssa, ja kutsuukin siksi edellä mainittujen tieteenalojen tutkijat, opiskelijat ja ammattilaiset osallistumaan keskusteluun tiedejulkaisemisen tulevaisuudesta sekä virtuaalialustoilla että tapaamisissa ja tapahtumissa.

TUKEA VAINOTUILLE TUTKIJOILLE

Jo kymmenen suomalaista yliopistoa on liittynyt jäseneksi kansainväliseen *Scholars at Risk* -verkkoon, johon kuuluu yli 360 korkeakoulua 35 maasta ympäri maailman. SAR:n ja sen jäsenyliopistojen yhteisenä tavoitteena on suojella vainottuja tutkijoita sekä edistää tieteen ja tutkimuksen vapautta. Yhteistyötä tiivistääkseen SAR:n suomalaiset jäsenyliopistot ovat perustaneet kotimaisen yhteistyöverkoston, jonka sihteeristönä toimii yliopistojen yhteistyöjärjestö Suomen yliopistot UNIFI.

Useat suomalaiset yliopistot ovat tehneet jo vuosien ajan yhteistyötä kansainvälisen SAR-verkoston kanssa. Nyt perustetun kansallisen verkoston tavoitteena on kytkeä suomalaiset yliopistot entistä kiinteämmin osaksi maailmanlaajuisesta verkostosta sekä tehdä yhteistyötä kansallisella tasolla.

SAR:n jäsenyliopistot voivat tukea vainottuja tai muuten kotimaassaan uhattuja tutkijoita käytännössä mm. kutsumalla heitä konferensseihin ja seminaareihin sekä tarjoamalla heille mahdollisuuksia määräaikaisiin tutkijavierailuihin. Osallistumalla kansallisen verkoston toimintaan yliopistoilla on mahdollisuus jakaa tietoa entistä paremmin esimerkiksi tutkijoiden sijoittamista koskeissa käytännön kysymyksissä.

TUTKIJOIDEN YÖ

Tutkijoiden yö kutsuu jälleen kaikenikäiset ihmiset tutustumaan tieteeseen ja tieteen tekemiseen. 29.9.2017 järjestettävän tiedetapahtuman ohjelma on julkaistu (www.tutkijoidenyoy.fi/ohjelma). Kaikkiin tapahtumiin on vapaa pääsy!

Minkälaista on tulevaisuuden ruoka? Kuinka iso on Suomen suurin robotti? Miten Joensuussa vietettiin perjantai-iltaa sata vuotta sitten? Entä mitä löytyy Jyväskylän yliopiston kirjaston salaisista kansioista? Muun muassa näihin kysymyksiin vastaa Tutkijoiden yö. Monipuolinen ohjelma tarjoaa tutkittua tietoa niin Pokémonien evoluutiosta kuin revontulista ja tähdistä. Kolmeentoista kaupunkiin ympäri Suomen levittäytyvä tapahtuma pitää sisällään luentoja, esityksiä, kiertoajeluita, kilpa-autoajoja, työpajoja sekä vierailuja tutkijoiden työtiloihin. Erityisesti koululaisille on tarjolla paljon kiinnostavaa ohjelmaa.

Tutkijoiden yö -tapahtumia on järjestetty syyskuun viimeisenä perjantaina sadoissa kaupungeissa eri puolilla Eurooppaa vuodesta 2005 lähtien. Suurelle yleisölle suunnatun tiedetapahtumakonseptin tavoitteena on tuoda esiin tutkijoita, tutkijoiden tekemää työtä ja tieteen vaikutusta jokapäiväiseen elämäämme mukaansatempaavalla tavalla. Tutkijoiden yö -tapahtumia tukee Euroopan unionin Horisontti 2020 -ohjelman Marie Skłodowska-Curie -toimet.

Tutkijoiden yön ohjelmaa on tänä vuonna Espoossa, Helsingissä, Joensuussa, Jyväskylässä, Kuopiossa, Lahdessa, Oulussa, Rovaniemellä, Savonlinnassa, Sodankylässä, Tampereella, Turussa ja Vantaalla. Monipuolisesta ohjelmasta vastaa yli kymmenen suomalaista yliopistoa, Tiedekeskus Heureka, Tieteellisten seurain valtuuskunta sekä Teknologian tutkimuskeskus VTT.

Ilari Hetemäki

ITSE- PÄINEN SUOMI

Vanhan
kirjallisuuden
päivät
Sastamalassa

30.6.–1.7.

Pääsy-
maksuton
kirjallisuus-
tapahtuma

vanhankirjallisuudenpaivat.com